

Центральноукраїнський національний технічний університет

Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-
педагогічної роботи
Андрій КИРИЧЕНКО

“ _____ ” _____ 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Філософія

Спеціальність 201 Агрономія;
Освітня програма Агрономія
Галузь знань 20 Аграрні науки та продовольство

Факультет – Агротехнічний

2023 – 2024 навчальний рік

Розробник: Стежко Зоя Василівна – канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Протокол № _1_ від “_28_”_серпня_2023 року

Завідувач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

_____ (Орлик В.М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Декан агротехнічного факультету

_____ (Сало В. М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів - 3	Галузь знань <u>20</u> <u>Аграрні науки та</u> <u>продовольство</u>	Обов'язкова навчальна дисципліна загальної підготовки	
	Спеціальність: <u>201 Агрономія</u>		
Загальна кількість годин - 90	Освітня програма: Агрономія	Рік підготовки	
		2-й	2-й
		Семестр	
		3-й	3-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4,4	Освітній рівень: Перший бакалаврський	Лекції	
		14 год.	4 год
		Практичні, семінарські	
		14год.	2год.
		Самостійна робота	
		62 год.	84 год.
Вид контролю:			
залік	залік		

Примітка:

-мова викладання – українська;

-відсоток аудиторних годин – 31,1.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Філософія» належить до складу нормативних дисциплін бакалаврської підготовки і містить у собі короткий виклад історії філософії, основи онтології, феноменології, гносеології, методології, філософської антропології, аксіології та соціальної філософії. Предметом даної дисципліни є також філософсько-методологічні підходи до пізнання різнорідних процесів та явищ, їх співвідношення з методологіями загальнонаукового і спеціально-наукового рівня.

Мета вивчення дисципліни - формування у здобувачів I освітнього рівня вищої освіти «бакалавр»: 1) уявлення про проблематику та мову філософії, її поняття, категорії та методи, про історію філософських учень; 2) філософської культури – стратегічного мислення, глибинного пізнання навколишнього світу, людини та суспільства; 3) навичок застосування філософської методології в конкретнонауковому освоєнні дійсності.

Завданням вивчення дисципліни є сформувати загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свободи людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

У моделі загальних компетентностей навчальної дисципліни «Філософія» закладено набуття соціальних «гнучких» навичок (soft-skills): емоційного інтелекту, ненасильницького спілкування, управління знаннями, людьми і собою, екологічного мислення.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти сформульований у таких **програмних результатах навчання**:

ПРН 1. Аналізувати основні етапи і закономірності історичного розвитку для формування громадянської позиції;

ПРН 2. Прагнути до самоорганізації та самоосвіти;

ПРН 3. Обговорювати і пояснювати основи, що сприяють розвитку загальної політичної культури та активності, формування національної гідності й патріотизму, соціальності особистості, схильності до етичних цінностей, знання економіки і права.

Ефективність засвоєння змісту дисципліни «ФІЛОСОФІЯ» значно підвищиться, якщо здобувач попередньо опанував матеріал таких дисциплін: «Історія та культура України», «Фізика з основами біофізики», «Вища математика» тощо освітньої програми першого бакалаврського рівня вищої освіти.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Етапи становлення та розвитку філософії

Тема 1. Філософія: сутність, проблематика, функції, призначення.

Предмет філософії. Специфіка філософського знання. Походження та значення терміну "філософія". Місце філософії в самопізнанні людини та осмисленні світобудови.

Філософія та світогляд. Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу. Світогляд як форма самовизначення людини. Структура світогляду. Історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, філософський. Філософія як теоретична основа світогляду.

Основне коло філософських проблем: пошуки «єдиного в розмаїтті»; пошук відповідей на «вічні» питання; синтез даних конкретних наук в єдину, універсальну картину світу; виокремлення універсальних, базових принципів розвитку світобудови.

Філософія як вчення про біполярність світу (буття і свідомість, світ і людина, матерія і дух). Матеріалізм, ідеалізм, дуалізм. Філософія та наука. Роль філософії в житті людини та суспільства.

Тема 2. Етапи становлення та розвитку філософії: стародавність, Середньовіччя, Відродження, Новий час.

1. Філософія Стародавності.

Особливості розвитку давньоіндійської філософської традиції. Характерні риси філософії Стародавнього Китаю.

Натурфілософія досократичного періоду розвитку філософської думки античності. Етичний антропологізм та раціоналізм Сократа. Вчення про «вроджені ідеї» Платона. Філософська система Аристотеля.

Етична спрямованість і адаптація східних релігійних мотивів - основні риси елліністичної філософії.

2. Філософія Середньовіччя та епохи Відродження.

Теоцентризм – головний принцип середньовічної філософії. Основні періоди розвитку - апологетика (II-III ст.); патристика (IV - VII ст.); схоластика (VII - XIV ст.). Філософське вчення Фоми Аквінського. Двоїста істина.

Основні напрямки філософії епохи Відродження: антропоцентризм та гуманізм - Л. Валла, П. де Мірандола. Натурфілософія та пантеїзм Д. Бруно, М. Кузанського. Соціально-політична філософія Н. Макіавеллі. Ідеї ренесансного утопічного соціалізму - Т. Мор, Т. Кампанелла.

3. Філософія Нового часу та епохи Просвітництва.

Формування культу розуму класичної філософії. Деїзм і механістична картина світобудови – характерні риси світобачення епохи Нового часу. Емпіризм Ф. Бекона.

Механістичний матеріалізм Т. Гоббса. Концепція «суспільного договору».

Дуалістична онтологія Р.Декарта як вчення про дві незалежні першооснови: духовну і матеріальну субстанції.

Моністична теорія пізнання Б. Спінози. Вчення про взаємозв'язок свободи і необхідності (закономірності): «свобода є усвідомленою необхідністю».

Філософські ідеї Г.Лейбніца, Дж. Локка, Д.Берклі, Д.Юма.

Тема 3. Етапи становлення та розвитку філософії: від німецької класичної філософії до сучасної світової філософії. Філософська думка в Україні.

1. Класична філософія кінця XVIII-XIX ст.

Основи вчення основоположника німецької класичної філософії І. Канта: «речі в собі» - «речі для нас», апріорне - апостеріорне, трансцендентне - трансцендентальне. Категоричний імператив.

Основи вчення Г.Гегеля: світ як результат процесу саморозвитку абсолютної ідеї – від логіки взаємозв'язку категорій «чистого мислення» через «інобуття» неорганічної природи до суспільства. Діалектика та метафізика.

Основи вчення Л. Фейєрбаха: Антропологічний матеріалізм та сенсуалізм.

Основи вчення К. Маркса та Ф. Енгельса: діалектичний та історичний матеріалізм.

2. Розвиток філософської думки на теренах України.

Джерела та особливості українського філософування. Філософські погляди представників Острозької та Києво-Могилянської академій. «Філософія серця» Г. Сковороди, родоначальника української класичної філософії. Українське Просвітництво. Вчення про ідеї П. Юркевича. Соціальна філософія Т. Шевченка.

Філософські ідеї в Україні наприкінці XIX — на початку XX ст. (М. Драгоманов, І. Франко, Л. Українка). Філософія української діаспори (Д. Чижевський, І. Огієнко). Розвиток філософської думки в Україні за часів радянської доби. Сучасна українська філософія: ключова проблематика та стрижневі тенденції.

3. Плюралізм неklasичних філософських теорій XIX-XXI ст.

Критичне переосмислення принципів класичної раціональної філософії у вченнях XIX-XXI ст. Ірраціоналізм та його різновиди.

Ситуація постмодерну в філософії XX-XXI ст.: толерантність до всього відмінного. Визнання неможливості концептуальної єдності світобудови. Зміна стилю мислення. Рівноправність усіх сфер духовної культури.

Змістовий модуль 2. Теорія філософії: онтологічні, гносеологічні, соціальні та аксіологічні виміри

Тема 4. Філософське розуміння світу: матерія, свідомість, діалектика, гносеологія

1. Філософське розуміння світу. Матерія.

Проблема буття. Предметно-субстанційна модель світу.

Матерія як філософська категорія: генезис, сутність, основні властивості. Методологічні можливості вчення про матерію.

Рух як спосіб існування матерії. Рух та розвиток. Форми руху матерії. Сучасна наука про класифікацію форм руху матерії.

Основні форми існування матерії: простір і час. Соціальні види простору та часу. Принцип єдності матерії, руху, простору та часу.

2. Філософське розуміння світу. Дух, свідомість.

Основні структурні рівні психіки – несвідоме, власне свідомість, надсвідоме та механізм їх взаємодії (З. Фрейд).

Поняття «свідомість», «дух», «духовність», «душа», «ідеальне» та їх співвідношення. Суть свідомості та її структура. Матерія та свідомість – спільне та відмінне.

Еволюціоністська концепція походження свідомості. Принцип відображення та антропний принцип. Свідомість і мова.

3. Філософська концепція розвитку.

Діалектика як вчення про універсальні зв'язки, зміни та розвиток.

Категорії діалектики. Основні принципи діалектики. Закони діалектики.

Альтернативи концепції діалектики як теорії та методу пізнання.

Становлення синергетики як сучасної філософської концепції розвитку. Світ як вічна послідовність креативних та деструктивних станів.

4. Гносеологія та методологія пізнання світу.

Пізнання як сукупність процесів отримання, переробки та використання інформації про світ та людину. Скептицизм, агностицизм, вчення про пізнаванність світу.

Структура пізнання. Основні принципи пізнання. Рівні пізнання.

Наукове пізнання, його рівні та методи

Філософське вчення про істину. Істина, правда, омана. Критерії істинності знання.

Тема 5. Філософія про сутність людини та суспільства: сенс життя та проблема соціалізації людини; формування громадянського суспільства.

1. Філософська антропологія.

Соціобіологічна сутність людини. Антропосоціогенез та його проблеми. Проблеми соціалізації людини.

Сенс життя людини та людства як вічне питання філософії. Три базових підходи до його осмислення.

Соціально-етнічні спільноти людей та тенденції їх розвитку. Рід, плем'я, народність, нація, народ. Національний характер як основна ознака нації

2. Суспільство та основні сфери його життєдіяльності.

Суспільство в структурі природи. Геополітика.

Сфери життєдіяльності суспільства: матеріальна (економічна), соціальна, політична, духовна (ідеологічна).

Матеріальні основи розвитку суспільства. Матеріальне виробництво як своєрідна передумова історії. Суспільне буття.

Суспільні відносини та соціальна структура суспільства. Малі, середні та великі соціальні групи.

Політика та політичний устрій суспільства. Влада як ядро політики. Громадянське суспільство та правова держава.

Духовне життя суспільства: духовне виробництво, духовна культура, суспільна свідомість

Тема 6. Філософія та формування громадянської позиції людини: аксіологічний вимір.

1. Суспільство як система, що саморозвивається.

Цінності як акумуляція загальної спрямованості емоцій, потреб та інтересів в єдину домінанту, в ідеал, в соціально-значущі орієнтири розвитку суспільства. Оцінка як процедура вибору на основі цінностей.

Проблема співвідношення істинності та цінності. Аксіологічні проблеми науки як проблеми соціальної, моральної, естетичної та культурної ціннісних орієнтацій наукових досліджень та їх результатів. Необхідність встановлення аксіологічного контролю за процесом осягнення істини.

Суспільні суперечності (передусім в економічній сфері) як основне джерело розвитку суспільства. Потреби та інтереси як рушійні сили розвитку суспільства (а саме: суперечність між ними та неможливістю реалізувати їх в даний час).

Тема 7. Філософські проблеми сучасного інформаційного суспільства. Екологічна криза та моделювання майбутнього.

Ідея інформаційного суспільства; витоки інформаційної ери. Інформаційні технології. Людина та інформаційне суспільство. Економіка, політика, праця, комунікація, індивідуалізм в інформаційному суспільстві. Концепт «соціальність наодинці із собою». Перспективи інформаційної цивілізації. Феномен Інтернету та інтернет-технологій. Філософія комп'ютерної революції: соціальний контекст. Проблема «штучного інтелекту».

Теоретичні моделі суспільства у сучасній філософії: натуралістична, теологічна, технологічного детермінізму, матеріалістична, ідеалістична, культурологічна тощо. Стадійно-формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації історії.

Глобальні проблеми сучасності: екологічна криза. Варіанти можливого майбутнього: пошуки виходу із нової глобальної проблеми «суспільство – катастрофа». Зміна критеріїв суспільного прогресу. Свобода та відповідальність.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				Заочна форма			
	усьог о	у тому числі			усь ого	В тому числі		
		л	п	с. р.		л	п	С.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Тема 1. Філософія: сутність, проблематика, функції, призначення.	9	2	2	9	11	0.5	0,5	10
Тема 2. Етапи становлення та розвитку філософії: стародавність, Середньовіччя, Відродження, Новий час.	7	2		8	7			7
Тема 3. Етапи становлення та розвитку філософії: від німецької класичної філософії до сучасної світової філософії. Філософська думка в Україні.	9	2	2	12	15, 5	0.5		15
Тема 4. Філософське розуміння світу: матерія, свідомість, діалектика, гносеологія.	8	2		8	12			12
Тема 5. Філософія про сутність людини та суспільства: сенс життя та проблема соціалізації людини; формування громадянського суспільства.	10	2	2	8	11	1		10
Тема 6. Філософія та формування громадянської позиції людини: аксіологічний вимір.	9	2		8	16, 5	1	0,5	15
Тема 7. Філософські проблеми сучасного інформаційного суспільства. Екологічна криза та моделювання майбутнього.	9	2	2	9	17	1	1	15
Ус ього годин	90	14	14	62	90	4	2	84

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія: сутність, проблематика, функції, призначення.	2
2	Етапи становлення та розвитку філософії: стародавність, Середньовіччя, Відродження, Новий час.	2
3	Етапи становлення та розвитку філософії: від німецької	2

	класичної філософії до сучасної світової філософії. Філософська думка в Україні.	
4	Філософське розуміння світу: матерія, свідомість, діалектика, гносеологія.	2
5	Філософія про сутність людини та суспільства: сенс життя та проблема соціалізації людини; формування громадянського суспільства.	2
6	Філософія та формування громадянської позиції людини: аксіологічний вимір.	2
7	Філософські проблеми сучасного інформаційного суспільства. Екологічна криза та моделювання майбутнього.	2
	Разом	14

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія: сутність, проблематика, функції, призначення.	9
2	Етапи становлення та розвитку філософії: стародавність, Середньовіччя, Відродження, Новий час.	8
3	Етапи становлення та розвитку філософії: від німецької класичної філософії до сучасної світової філософії. Філософська думка в Україні.	12
4	Філософське розуміння світу: матерія, свідомість, діалектика, гносеологія.	8
5	Філософія про сутність людини та суспільства: сенс життя та проблема соціалізації людини; формування громадянського суспільства.	8
6	Філософія та формування громадянської позиції людини: аксіологічний вимір.	8
7	Філософські проблеми сучасного інформаційного суспільства. Екологічна криза та моделювання майбутнього.	9
	Разом	62

8. Індивідуальні завдання

Не передбачено.

9. Методи навчання

У залежності від змісту матеріалу застосовуються форми класичної лекції, лекції-дискусії, практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи бакалаврів, а також виконання рефератів, зорієнтованих на науково-дослідницький пошук, підготовка додаткових повідомлень на основі додаткової літератури курсу.

Самостійна робота здобувачів I освітнього рівня вищої освіти «бакалавр» складається з підготовки до практичних занять, самостійного опрацювання літературних джерел з означеної проблематики, підготовки доповідей.

10. Контроль знань

Види контролю: поточний, підсумковий.

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, письмовий контроль, тестовий контроль.

Форма підсумкового контролю: **залік**.

Контроль знань і умінь здобувачів (поточний і підсумковий) з дисципліни «Філософія» здійснюється згідно з кредитною трансферно-накопичувальною системою організації навчального процесу. Рейтинг здобувача із засвоєння дисципліни визначається за 100 бальною шкалою.

Для **заліку** враховується сума рейтингу з навчальної роботи за два модулі, для оцінювання кожного модуля виділено **50 балів** максимально.

Критерії оцінки заліку:

- «зараховано» здобувач вищої освіти має стійкі знання про основні поняття дисципліни, може сформулювати взаємозв'язки між поняттями.
- «не зараховано» - здобувач вищої освіти має значні пропуски в знаннях, не може формулювати взаємозв'язку між поняттями, що вивчаються в курсі, не має не має уявлення про більшість основних понять дисципліни, що вивчається.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання знань і вмінь здобувачів визначені [Положенням про організацію освітнього процесу в ЦНТУ](#) (с. 32-33).

11. Методичне забезпечення

1. Конспекти лекцій, вітчизняні підручники.
2. Навчальний посібник З.В. Стежко «Філософія в короткому викладі» (у співавт.).
3. «Методичні рекомендації до самостійної роботи з вивчення курсу «ФІЛОСОФІЯ» для здобувачів вищої освіти за I освітнім рівнем «бакалавр».

12. Рекомендовані джерела інформації:

Основні (підручники, посібники, словники):

1. Губерський Л.В., Андрущенко В.П. та ін. Філософія. Базовий підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Х.: Фоліо, 2018. – 621 с. <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/4947>
2. Стежко З.В., Стежко Г.П. та ін. Філософія в короткому викладі. Кропивницький: Вид. 2-е, доп., 2020. – 188 с. <http://www.samprodav.com/books/sell/100460-filosofia-v-korotkomu-vikladi>
3. Філософія: підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. - Харків: Право, 2018. – 432 с. http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/fildan.pdf
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К.: Вид-во "Орій" при УКСП "Кобза", 1992. - 230 с. <http://litopys.org.ua/chyph/chyph.htm>
5. Pecorino, P. A. An Introduction to Philosophy. An online Textbook [Electronic resource] / P. A. Pecorino. – CUNY: Queens borough Community College, 2014. – Mode of access: http://www.qcc.cuny.edu/Social_Sciences/pecorino/INTRO_TEXT/CONTENTS.htm.

Додаткові:

1. Кралюк П. М. Історія філософії України: підручник – К.: КНТ, 2015. – 652 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy/
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі: монографія / В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. - 3-тє вид. – Київ: Знання, 2018.
3. Григорій Сковорода: філософія свободи. – 2-е вид. / Мирослав Попович. – К.: Майстерня Білецьких, 2008. – 255 с.
4. Стежко З.В. «Суперечливість свободи та парадокси відповідальності (антропологічний аналіз) // «Anthropological Measurements of Philosophical Research» - Дніпро, 2018, №13. - С. 65-78. – **Web of Science**. <http://dx.doi.org/10.15802/ampr.v0i13.131937>
5. Stezhko, Z. Freedom or Arbitrariness: A Social and Philosophic Analysis // Postmodern Openings 12 (2), 2021, pp. 354-366 – (co-authored) – (**Web of Science**). <https://doi.org/10.18662/po/12.2/312>
6. Zoya Stezhko, Nataliia Shalimova. «Problems and Prospects for the Formation of a General Methodology of Knowledge. Philosophical Reflections» // Filosofija. Sociologija. 2022. T. 33. Nr. 3 – p. 197–205 – (**Web of Science, Scopus**). <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v33i3.4765>
7. Стежко З.В. Проблема існування в логіці та математиці (в контексті філософії Г.Гегеля) // International Science Journal. Section: Philosophy. - №3 (12). – Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe Science", 2019. – С.69-79. (**Закордонне фахове видання**)

<https://sciencecentrum.pl/wpcontent/uploads/2019/11/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9612%20%28web%29.pdf>

8. Шрамко, Я.В. (2010). Філософія: наука чи світогляд? // Актуальні проблеми духовності, 11, с. 98-112.
9. Olafson, F. A. Philosophical anthropology [Electronic resource] / F. A. Olafson // Encyclopaedia **Britannica**. – 2014.
10. Christman J. Social and Political Philosophy. A contemporary introduction. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2017. – DOI <https://doi.org/10.4324/9781315693323>
<https://www.taylorfrancis.com/books/9781315693323>

Першоджерела:

1. Декарт Р. Міркування про метод (пер. з фр.) "Тандем", Київ. 2001
<https://studfile.net/preview/2398818/>
2. Платон. Апологія Сократа // Платон. Діалоги. К., 1995.
<https://librebook.me/dialogi>
3. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. К.: Основи, 1995. 759 с. <http://litopys.org.ua/russel/rus.htm>
4. Сартр Ж.-П. Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. Хрестоматія: Навч. посібник. К., Ваклер, 1996.
5. Сковорода Г. Пізнай людину у собі. Пер. М. Кашуби. Львів, 1995.

13.Інформаційні ресурси

1. Сайт Українського філософського фонду
<http://www.philosophy.ua>
2. Електронна бібліотека філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/index.html/>